

CURSOS FUNDACIÓ FITA
EL FLÂNEUR A LA FINESTRA

Part primera

D'ON VENIM LLUNYÀ

Sessió nº 7 (1, III, 2017)

LES ESCOLES HEL·LENÍSTIQUES
(Cínics, hedonistes, escèptics, epicuris, estoics)

JMa Uyà

Epocalitat i localitat

Grècia, entre el 450 i el 200 a.e.a.

Extensió romana del 200 a.e.a al 200 e.a.

Provinents de tota la Hèl·lade: Tebes, Gadara, Cíties, Samos, Elis, Megara, Corint, i més tard de Rodes, de Pitana, de Fliunt, de Cnossos, d'Apamea, i sobretot, una bona colla de Cirene, dits cirenaics (ara Líbia), on Arístip, després de passar per Atenes, funda una escola hedonista.

Tots plegats, però, més els propis atenencs, convergeixen permanentment (la majoria) o de passada (alguns), a Atenes, on trobem els següents llocs o Llocs:

L'Acadèmia de Plató

El Liceu d'Aristòtil

El Cynos Argos dels Cínics

El Jardí d'Epicur

La Stoà de Zenó

I l'Àgora, dels hedonistes atenencs, per una banda, i dels escèptics, els quals no fundaren escoles, tot i que Pirró fou mestre indiscutit¹.

L'àgora, però, és on es troben tots, parlant-se o no, escoltant-se o no, i sembla ser que tots es coneixien prou bé, i sabien un de l'altre. D'aquí que els silencis de Plató en els seus diàlegs siguin silencis sonors. Tots, en general i en particular, eren antiplatònics declarats.

La majoria són mestres orals.

Encara més, la majoria no fa de mestre ni vol deixebles, excepte els estoics. Tot i això, molts acaben escrivint. Sovint ho fan els deixebles que el mestre no ha volgut.

Una part molt gran dels escrits no ens han arribat. Excepte la *Carta a Meneceu*, d'Epicur, tot són segones o terceres versions. De vegades, la versió tarda tres segles a ser escrita, com els textos escèptics de Sext Empíric.

Amb l'arribada de Roma, molts van viatjar a la nova capital. En general, però, es pot considerar el segle II a.e.a. com el de la fi d'aquestes escoles, excepte la seva continuació en petites comunitats, com el cas de les epicúries, o en alguns sectors de l'altra societat romana, que adoptaren posicions epicúries, essencialment, però també escèptiques, i estoiques.

En general, la societat romana encaixà bé en dues de les corrents, l'hedonista i la estoica. De la primera, el creixent sensualisme, no exempta de formes matusseres i excessives, del patricis romans (veure el Satyricón), però per l'altre, la república necessitava soldats, generals i legisladors durs i sòlids, amb la qual cosa el pensament estoic fou molt socorregut.

La major part dels escriptors llatins adopten l'estoïcisme com a corrent de fons. Ciceró (106-43), Horaci (62-27), Sèneca (4 a.e.a-65 e.a.), Epictet de Hieràpolis (55-130) i Marc Aureli (121-180) en són els principals. D'esquitllada, admiraven Epicur.

Per part epicúria, destaca per sobre de tot el *De Rerum Natura* de Lucreci (90-50 a.e.a.), autèntic i únic tractat en diversos llibres del pensar d'Epicur.

Per part escèptica, Sext Empíric (160-210 e.a.), ha deixat un *Esbós de l'escepticisme pirronià*, que és l'únic tractat escèptic, de l'últim autor conegut d'aquest moviment.

¹ Un escolarca, Arcesilau de Pitana (315-240) convertí en escèptica l'Acadèmia de Plató al voltant del 250, fins que el 162 a.e.a obrí l'Acadèmia Nova amb Carnèades de Cirene (219-128), també inclinat a l'escepticisme. Diríem que feien filosofia de fusió, fins que Plotí (205-270 e.a.) va posar fi a aquesta relació contranatura, i va escriure de manera extensa el Neoplatonisme.

Podem dir que fins que el neoplatonisme de Plotí i l'evangelització paulista no existiren, la societat romana s'alimentà abastament de les escoles hel·lenístiques, sense generar cap pensament propi. Passat el segle II e.a., és ja molt difícil de trobar testimonis i autors o escoles, i en canvi es generalitza en els textos cristians, que han quedat tots, la tergiversació i la injúria. Per exemple, se sap que Lucreci es va morir als quaranta quatre anys, cosa molt normal en la societat romana. Doncs bé, Sant Jeroni (345-420), un dels pares de l'Església, assegurarà que havia pres un filtre d'amor de jove, que era boig, i que per això s'havia suïcidat. Cap dels altres autors llatins contemporanis fa citació de res d'això.

Arriba un moment que els propis textos són destruïts pels crististes.

Diàleg possible

"- Com es pot fer matar l'home més savi d' Atenes?²

- La democràcia ho ha fet.

- La República ho solucionarà- diu Plató davant el cadàver del mestre-. Jo diré la Veritat, l'ordre, el sistema, la Idea.

- Deixa't anar, celebra la vida tot el que puguis- diu Arístip, deambulant perfumat al mig de l'àgora, després d'haver vist l'execució -, primer amb la consciència, després amb la llibertat, i la resta a sota. Res més.

- La democràcia es basa en un error, l'igual valor de cada persona- contesta Antístenes, que aquell dia, casualment, no hi és-. Jo mostraré l'error del humans, i els posaré davant per davant la mentida del seu viure.

- Res del que feu i digueu té sentit- declara Pirró, bo i tornat de la campanya d'Alexandre, al qual ha acompanyat fins a l'Indo-. Tot és opinió, i tota opinió té la seva contrària. Creure, en res.

-Refugia't en tu mateix, humà, i evita el dolor- se sent que diu Epicur tot passant silencios-. Cultiva l'amistat, creu als teus sentits, frueix ara i aquí del plaer que no fa mal.

-Res canviaràs, humà: el destí està previst- resultat Zenó assegut al pòrtic, cent anys més tard-. Controla, aguanta, accepta, obeeix, pateix en silenci. No hi pots fer res."

² Variant: o "el més just dels homes", segons Plató, Carta VII.

La caiguda

Entre la mort de Sòcrates, el 399 a.e.a., i la mort d'Alexandre, el 323 a.e.a., l'interval lúcid s'ha esfondrat, tal com s'esfondrarà el mur epicuri de Diògenes d'Enoanda l'any 120 e.a., mentre una legió d'evangelistes ja treballen "en una mitologia considerable que tindrà un èxit inimaginable"³

Després de l'impressionant segle V (500-400), o el segle de la Polis, que culmina amb el fallit experiment democràtic atenenc, vindrà el no menys impressionant, per la desfeta, segle IV (400-300), el segle de la desaparició de la Polis i de l'inici de la gran confusió que el romans acabaran engolint al segle III (300-200) sense pair-la mai, perquè Grècia, la visionària, no la pot pair un romà, un romà que a la vegada no podrà pair allò cristià (veure La Romanitat, apunt).

¿Què ha passat? Que les coses han anat molt ràpid pels grecs, massa ràpid. La Polis és un invent petit, i en molt poc temps s'han vist i dit massa coses. El gran pensament germinal dels poetes pensadors, físics i metafísics, i la pròpia evolució política, materialista i individualista de les polis gregues, essencialment l'atenenca, volen més temps. El salt ontològic des d'Homer a Parmènides, i des del patriarcat àtic a la democràcia, és tant exuberant, tant creatiu, tant lúcid, que no se'n pot esperar una consolidació immediata. Les veus eren múltiples, els déus encara eren a l'Olimp, les discussions i invencions eren contínues...i els bàrbars eren molt a prop. Qui sap grec? Els pocs. Els molts són la resta. La figura d'Alexandre estenenent l'hel·lenitat que ell rep ja de segones, malgrat que el seu preceptor sigui Aristòtil, o potser per això, i el fet que no segueixi el consell de l'Estagirita, i en contes de fer esclaus els pobles que conquereix, els assimili a Grècia (l'hel·lenitat sobreviurà a Egipte, entre altres llocs), marquen un canvi i un intent, el canvi a l'imperialisme grec, que dura no res, car no hi ha en l'essència grega la idea de l'imperi, ni l'intent de fer grecs els bàrbars es consolida.

Doncs bé, l'intent, però, tot i això, d'alguna manera, reeixirà. Però no pas el vol de papallona de l'"*aletheia*" de Parmènides, ni totes les subtileses d'aquell primer filosofar, de l'"*argè*", de la "*fisis*", del "*logos*", del "*to eón*" (el ser), del "*nóos*" (intel·ligència), de l'"*areté*", de l'"*agón*",...no pas aquell vertader "d'allò que és" que veu Parmènides, d'un món en positiu per lucidesa del què és, sinó tota una altre cosa, també molt grega, però per fugida negativa d'allò que no és i no ha de ser: el mal, el dolor, la derrota, el destí, la desgràcia, l'error, la mentida... elements dels quals uns quants grecs en trauran, sorprenentment, filosofies positives. Però aquestes filosofies, no seran en cap cas metafísiques, no naixeran per comprendre el món i el seu misteri⁴. Seran compendis de saviesa, relats sobre el que es pot dir i es pot fer, des de la

³ Onfray, Michel, *Les savieses de l'antiguitat*, Ed. 1984, Barcelona, 2008, p.232.

⁴ R. Tarnas, *La pasión de la mente occidental*, Atalanta, Vilaür, Girona 2016, pàg. 112.

immanència, el realisme i el racionalisme. Maneres d'estar al món per no patir gaire, com els hedonistes i epicuris, per patir però aguantar, com els estoics, o per no patir a base de tirar pilotes a fóra, com els escèptics. Els únics que desenvolupen una forma radical, sense ser sistèmica ni explicativa, són els cíncics, perquè ho fonamenten tot en la llibertat i la independència, amb la qual cosa inauguren el tema de la intempèrie metafísica. Altrament, essent gairebé tots, menys els estoics, atomistes, materialistes i ateus, fonamenten un "estar" utilitarista i possibilista.

Quan els nostres poetes pensadors, després de fer el salt ontològic del mite al logos, declinen i ningú els fa cas, i un cop els sofistes s'han fet amos de l'Àgora, i mentre Plató prepara el seu cop d'estat filosòfic, deixebles de Sòcrates, que el reverencien i l'han escoltat de veritat, i veuen com és executat per la seva pròpia mà, s'allunyen de la pròpia Àgora, ara dominada pels platònics (i després pels aristotèlics), i llencen al món un seguit de terribles veritats negatives, l'única manera, creuen, de salvar alguna cosa i de salvar-se individualment, davant del que ha de venir, davant del que veuen venir. Temps molt semblants al nostres ⁵.

Antiplatònics acèrrims i materialistes lúcids, obren escoles noves que només serveixen per a l'escàndol, per la fatxenderia, per l'estranyament del grup i de la polis, per l'abandó de tota esperança, si, però també, i sense ells saber-ho, per posar en forma d'*ethos* un sentir precís del real, enfrontat al moviment de la falsificació del ser, enfrontats a l'*eidós*, o idea, que ha declarat Plató, i la substància que declararà Aristòtil. I Plató ho va veure tant bé això, que va pretendre cremar l'obra sencera de Demòcrit, pare de la física de totes aquestes escoles, i va silenciar en els seus diàlegs tots aquells que amb veu potent el blasraven, com l'obra de Demòcrit mateix, Arístip, Antístenes, Diògenes, etc. Per parlar de l'hedonisme, no esmenta Arístip, el qual devia tenir en la realitat una dialèctica temible, sinó el pobre Fileb, en el diàleg del mateix nom, al qual Plató atonyina.

El passat de tota aquesta gent, de tots aquests savis, ha estat ocultat. Un rere l'altre, en nom de Plató, primer, i del cristisme, després, han estat silenciats, tapats, callats, perseguits, desvirtuats, insultats, o assimilats segons les virtuts crististes. Només cal pensar en el materialisme de Leucip, primer materialista total, pel qual tot està fet d'àtoms i de moviment i de buit, i pel qual tot, fins i tot l'ànima, és fenomen. Doncs bé, tal com assenyala Michel Onfray, "Leucip de Milet inventa una física gràcies a la qual dóna un lloc preponderant, central, a l'home. És així com es fa possible una ètica immanent, concreta, gràcies a la qual l'existència de cadascú transcorre sota la mirada d'un mateix i no pas sota la divinitat"⁶. Leucip, que enuncià la seva física probablement al voltant del 400 a.e.a., i que dóna peu, amb ella, a l'eudemonisme i a l'hedonisme de

⁵ Entre molts altres retrocessos que tornen, a la Rússia de Putin, a partir de Gener de 2017, pegar la dona i els fills un cop l'any no serà penat, en nom "de la tradició de l'autoritat paterna de la família russa". /La Vanguardia, 15 de gener de 2017/

⁶ Subratllat meu.

l'ètica de tots aquestes escoles, ¿fins quan haurà d'esperar perquè les seves tesis realistes siguin moneda corrent? Doncs 2.400 anys, exactament. La seva física és la nostra, i l'hedonisme social és el nostre. O pensem en Epicur: llegint cada un dels seus consells/propostes, costa creure que no ho està dient avui. ¿No fou Epicur model per una part culta de la societat romana, aquella que més va comprendre i assimilar els grecs, i va arribar fins a Marc Aureli (121-180)? ¿No hi ha en tota comunitat budista o zen, els preceptes senzills d'Epicur? Doncs perquè fou insultat i tergiversat (se l'acusava de ser un porc, Timó i Horaci, entre altres, perquè es rebolcava en tot i ho aprofitava tot), i és presentat com el predicador de totes les llicències del cos? Costa entendre com d'un ideari tant clar i moderat com el d'Epicur se'n poden arribar a dir falsedats tant desviades. La ocultació d'Epicur és immensa, però també la de Pirró i de Diògenes, escèptics i cíncics, presentats com escòria, depravats i malèfics.

I com pot ser que Demòcrit (460-370 a.e.a.), seguidor de Leucip, aquell que aplega el 20% dels fragments dels presocràtics, i que dedicà gran part de la seva obra a una ètica eudemonista, però que fou en tot contemporani de Sòcrates i Plató, no apareix ni un sol cop en els diàlegs del mestre de l'Acadèmia? I què dir dels propis sofistes, inspiradors de bona part d'aquestes escoles de saviesa, els quals proclamaren tot allò de què Plató abomina: relativisme, individualisme, realisme empíric, l'home com a mesura de tot (l'esclau de Demòcrit, Protàgores), materialisme, rebuig de la llei, escepticisme polític...i que han estat titllats de mentiders precisament per aquells que predicaven la gran mentida? Almenys els sofistes van avisar de què anava la cosa.

Si, fou aquell moment una cruïlla en el procés del coneixement. Si hagués anat diferent, ara seríem uns altres. Car de les prèdiques de Sòcrates sorgí, per una banda, la llibertat de pensar, i per l'altra, la falsificació del ser a través de l'idealisme. El mestre oral fou tapat pel gran escriptor i venedor, però el mestre oral l'escoltaren altres orelles, tant o més fines que les de Plató, i probablement més honestes amb Sòcrates i amb ells mateixos, i durant molts segles aquells savis de les escoles hel·lenístiques consolaren molta gent, i denunciaren sempre la falsedat de cadascú i a la de tots. I malgrat que a l'alba del segle III e.a. sembla que la victòria de l'autoritarisme idealista és un fet, cap de les idees d'aquestes escoles van poder ser soterrades del tot, i ara aquí i ara allà, individus o petits moviments el recuperaven, sigui l'estoïcisme d'un Quevedo, sigui un cert hedonisme, sigui l'epicureisme de Montaigne, etc.

I tot el materialisme modern i l'utilitarisme, que ens han pervingut, car és ben cert que si alguna cosa ha construït la nova societat moderna foren les velles idees gregues, originades en la postura realista, com l'utilitarisme de Demòcrit, o el nominalisme de tots ells (Diògenes, afirmant que veu cavalls, i no "la cavalleïtat" de Plató, que és el mateix que afirma Macedonio Fernández quan diu que existeix "verd", però no "el

verd”⁷), realisme que va arrelar precisament en el poble més allunyat d’Occident, els anglesos, el ferment de les bases realistes de la societat actual.

És cert també, però, que altres d’aquests antics preceptes hel·lenístics, més enllà de la física i l’ètica utilitària, que ha quedat transformada una, i deformada l’altra en la aplicació feta per la modernitat⁸, han caigut en el més silenciós oblit. La impertorbabilitat, la impassibilitat, la mesura, la crítica radical, el respecte, l’acceptació, l’humorisme intel·ligent, el deseiximent de tot bé material, la denúncia de l’opinió (què faria Diògenes amb els tertulians?), el valor de la solitud, el valor del plaer just, l’ascesi que implica l’hedonisme ben entès, el domini i autoritat sobre un mateix, la capacitat de viure a la intempèrie... Coses de mentida, que podríem dir, però que existeixen tan verament com totes les altres, i que cap filosofia del viure, sigui occidental o oriental, pot menystenir. Car en aquestes formes del ser rau la saviesa, i això és el que foren tots aquells mestres, savis, per la qual cosa, essent savis, la majoria no fou mestre i no predicà, de la mateixa manera que no ho fa l’il·luminat zen, que no diu res.

El sentit de la llibertat individual lligat a l’*ethos*, fou màxim, i és per això que les seves doctrines no foren mai un sistema, ni una religió ni un decàleg moral, sinó un conjunt de sabers simples, pràctics, i de veritats del ser en el seu ser tal com és. I en aquest sentit, el conjunt d’aquestes escoles aplega la pràctica totalitat de les veritats senzilles que cal saber, i que qualsevol hi pot arribar sense gran esforç, per passar la vida de la millor manera possible. Repassant específicament cada una de les escoles, veurem com el seu conjunt es resumeix en uns pocs preceptes, tots ells resumits en dos: ataràxia (impertorbabilitat), i consciència i responsabilitat pròpies. Això sí, des de la base ontològica que els que és, és, i el que no és, no és. Si es vol anar més enllà del ser, per això ja hi va haver Plató.

És curiós que aquells que, com Epicur, però també els altres (contràriament al que es pensa, un cínic o un escèptic no és negatiu, sinó directament positiu al denunciar la falsedat), van viure tota la seva vida per eradicar la negativitat i el dolor, i crear les condicions perquè, dins del límit humà es produís la positivitat (això sí, des del realisme, no des de l’imaginari) “*com a realització de la pau de l’ànima i del cos. I prou*”⁹, resulta que són acusats de negatius, perversos i mentiders, precisament per aquells que prediquen la mentida, prediquen la vida negativa, prediquen el mal del cos i de la carn, i prediquen l’infern... realment la inversió ha estat magnífica. Així que, ben mirat, hi va haver un moment, un cop l’alba dels presocràtics havia passat, i el desenvolupament polític, social i econòmic de la Polis grega havia tocat sostre, hi va

⁷ *No toda es vigília la de los ojos abiertos*, Macedonio Fernández, BsAs, 1928 (volum VII O.C., Ed. Corregidor)

⁸ L’utilitarisme economicista de Bentham i de Stuart Mill no té res a veure amb l’utilitarisme en una societat agrícola i no massificada com la grega del segle IV a.e.a.

⁹ Onfray, Michel, ob. cit., pàg. 147

haver un moment de crisi profunda de l'hel·lenitat, entre el 400 i el 300 a.e.a , en què les coses es precipitaren, i els grecs es dividiren en dos estats d'ànima: el que projectà Plató al més enllà, i el que predicaven els realistes, els seguidors conscients o no de la tesis eleàtica de Parmènides, entre el camí de la veritat i dels pocs (allò que és) i el camí de l'error i dels molts (el camí de les coses i d'allò que no és).

Acabem aquesta introducció amb un citació de Michel Onfray. Enfront de la moral col·lectiva que s'esdevindrà, d'humiliació del cos, i de la tristesa de l'ànima, les escoles hel·lenístiques, recollint ja l'alegria i el realisme tràgic grecs del segle anterior, presenten unes característiques similars pel que fa a l'ètica:

“L'ètica grega és eudemonista. Siguin quines siguin les escoles, conviden l'home que practica filosofia a alliberar-se d'allò que l'impedeix ser feliç, a treballar els desitjos per rebaixar-los i fer-los inofensius, a desfer-se de tots els lligams que fan difícil i fins i tot impossible un procés de purificació en la pròpia persona. L'objectiu és l'autonomia, la independència, l'absència de sofriments, de neguits, l'existència feliç i la vida filosòfica que la fa possible. Els exercicis espirituals, les reflexions, els diàlegs, les meditacions, les relacions de mestre a deixeble, tot això té com a objectiu construir una subjectivitat radiant, solar, independent i lliure. I la construcció d'aquesta individualitat genera plaer, el plaer que es troba en la pròpia persona. Aleshores, l'eudemonisme fa possible l'hedonisme – que defineix la capacitat de gaudir de la pròpia persona com un ésser en pau amb si mateix, amb el món i amb els altres”¹⁰

Realment, res a veure amb les catequesis catòliques, l'oració pietosa del creient, la negació dels plaers, la confessió de pecats, la por a la vida, la por a la mort que vindrà. Fou Epicur qui deixà anar una veritat solar: quan ets viu, no ets mort, i quan ets mort, ja no ho saps. D'això, Macedonio Fernández en dedueix la immortalitat del ser, ja que mai es veu mort. Però a Machado, que sempre *“da vueltas al atajo”*, la dita d'Epicuri no li fa gaire gràcia, per allò de que sigui el que sigui, *“un golpe de ataúd en el suelo es algo perfectamente serio”*. Com allò de que *“només sé que no sé res”*, a la qual cosa el sevillà afegeix, maironianament: *“i d'això encara no n'estic molt segur”*. En qualsevol cas, Epicur diu a cadascú: despreocupa't, que quan no hi siguis, no ho sabràs. Perquè es tracta de viure bé, no pas de saber perquè vivim, ni molt menys si ens sobrevivim o anem ves a saber on. És clar, que per Epicur, l'ànima és fenomen, i mort el cos, mort tot. Però què passa, ai, si l'ànima no mor? Heus aquí el gran argument de Plató: inventar-se una ànima voladora.

Però com diu Gilles Deleuze¹¹, l'ateisme no és un problema, *“sinó la condició necessària pel sorgiment dels vertaders problemes”*. Les escoles hel·lenístiques ens enfronten als vertaders problemes, i no als problemes o veritats falses.

¹⁰ Onfray, Michel, ob. cit. , pàg. 43

¹¹ Onfray, Michel, *Cinismos*, Ed.Paidós, Buenos aires, 2002, pàg 22/ Deleuze, Gilles, *De Périclès a Verd*, pàg 7.

Les escoles , per ordre cronològic

L'escola cínica

Antístenes (444-365), “El Gos de Debò”, escoltà Sòcrates (470-399). Diògenes de Sínope (413-337), “El Gos Reial” i “Tàvec d’Atenes”, escoltà Antístenes. Crates de Tebes ((368-288) i la seva dona Hipàrquia, i el seu germà, Metrocles de Marona escoltaren Diògenes. Menip de Gadara (349-250) seguí a Crates i a Hipàrquia.

Peluts i gossos, els anomenaren. La seva acadèmia fou un vell gimnàs als ravals d’Atenes, el Cynos Argos -en el fons, el “Cancerber”, gos que guarda l’Hades-, on simplement es trobaven, res més. Apàtrides, mendicants, sense lleis, antisistema, sense fills (no cal portar desgraciats al món), autàrquics, sense necessitats, sense cercar cap felicitat, i vivint a la intempèrie (de creences, de conviccions i de casa). Eduquen amb l’escàndol, provocadors professionals. Volen despullar la màscara que tots portem, deixar-nos sense res.

Diuen que han dit

En Física, són materialistes, matèria transformant- se en forma.

No creuen en el model matemàtic ni en el racional.

Contra la retòrica i la dialèctica.

Utilitzen la lògica poètica.

Són ateus, neguen a Déu, que no es troba enlloc.

Són monistes, nominalistes, materialistes i atomistes.

No cal ser enterrat: negació total del més enllà.

Són voluntaristes, la vida és el que jo vulgui que sigui. Sóc el meu escultor. No hi ha destí (oposats totalment als estoics).

La mort és material, no hi ha esperança, però cal morir en el moment oportú (Metrocles escanyant-se amb les mans, ja vell, o Diògenes, als 90 anys, deixant de respirar).

Amistat i amor són sospitosos, cal marcar distància.

Cap relació amb la política, mai.

Abans l’individu que la llei.

No a la pàtria.

Viu sempre exiliat.

Sigues cosmopolita, ciutadà del món.

El poder només existeix per qui el consent.

El poder podreix el saber.

Contra allò col·lectiu: un militar és un conductor d'ases.

Ser sempre lliure, i deixar tot allò que et lligui o que sigui sobrer (Diògenes llençant el plat quan veu un nen menjar amb les mans).

Menjar cru.

Sexe: masturbació o incest.

Viure al carrer, errant, però a la ciutat, recollint les sobres, com els gossos.

No hi ha *paideia*: els fets et retraten.

No hi ha teoria: l'acció és l'exemple.

No hi ha llenguatge, que és fals i insuficient.

Hi ha humorisme, joc de paraules, ironia, sarcasme fins a la injúria: cal desvetllar als adormits com sigui.

Ensenyament exotèric: al carrer, els estadis, les tabernes.

Paideia del pet: cal que et sentin, i qui pugui, ja t'escoltarà: qui riu, ha entès.

L'excés com a artifici retòric per desvetllar l'altre: menja carn crua, dorm amb la teva mare.

Filosofa contra l'arrogància dels mediocres.

Filosofa des de la quotidianitat, de manera pràctica.

Sense prohibicions, ètica lliure, immediata.

El bé és la llibertat individual.

L'ètica és improvisada, poètica, creativa, intuïtiva.

L'*èthos* rau en la virtut.

No tenir compassió.

Cal tenir domini, potència i poder.

El plaer no es un fi, es un mitjà. El desig cal solucionar-lo aviat si et treu llibertat.

Cal saber el que no s'ha de fer.

No treballar: l'oci és la virtut.

No casar-se. No tenir fills.

No consumir.

Els són els metges de la societat, malalta de no saber viure en llibertat.

Cal esculpir la pròpia vida.

No es pot ser indolent: cal combatre tot allò fals i tot allò injust.

Cal ser àgil, estar despert.

Cal ser lúcid i tràgic alhora: això vol dir que has entès el Real.

La noblesa és un assumpte de l'esperit.

Desarrelament contra Terra.

Exili contra Pàtria.

Barreja contra Raça.

Intel·ligència contra Sang.

Què en podem pensar

Els cíncics es situen a l'extrem. Amb ells no hi ha cap pacte possible, perquè el seu ethos està construït de manera que no hi ha cap sortida de la radicalitat. Aquesta és la seva virtut i alhora la seva debilitat (cosa que a ells no els importa gens). Són els que més lluny van en la sinceritat, el deseiximent de la vida, l'individualisme, i alhora no practiquen el suïcidi immediat, com els posteriors nihilistes del XIX, sinó que troben el gaudi precisament en el prendre el sol i no fer res, en presentar la humanitat de l'ésser com una falsedat continua, una construcció que cal desmuntar peça a peça. La vida, per ells, és aquest estat de saviesa pràctica immanent al mig de la plaça pública: ells són els gos que mira les grans discussions dels altres, els grans afanys de tots, el gos que mentrestant ha jagut, ha badallat, s'ha rascat les parts, i quan ha volgut, s'ha incorporat, ha orinat davant de tothom i ha marxat sense destí ni projecte.

El cínic no pretén ser entès ni seguit. Pretén escandalitzar, desvetllar, i l'única paraula que té és el seu exemple, el seu mode de vida. No cal dir res. Davant d'ell, sempre seràs més ximple, i res del que diguis el podrà afectar. Potser per això l'escola cínic no va tenir gaire continuïtat, i desapareix al mateix temps que les polis gregues, a meitat del segle III. Ara bé, el seu testimoni serà llegendari. A radicals no els guanya ningú, més enllà del santons immòbils de la Índia. Però ells estan lluny de la mística bramànica: són uns materialistes radicals. En la seva actitud no hi ha cap transcendència, i odien les religions i tots els capellans i sacerdots. Cap mena de gran sistema per protegir-se de res: ells minimitzen la vida al mínim, la viuen molt frugalment, sense casa, sense bens, sense parella. Quan plou, es mullen. Quan fa sol, s'assequen.

És evident que la seva actitud, contràriament al simplisme que molts els hi atribueixen, revela una altíssim estat de consciència, car ells tornen a viure com a primitius, sense ser-ho en absolut. Perquè només un anàlisi dialèctic sense pietat pot portar a algú a tals conclusions i mode de vida. En el fons, lluiten contra els instints bàsics: no fan res per sobreviure, no lluiten, no fugen, no procreen, no investiguen l'entorn, no volen saber qui som ni què som. Mirat així, a la majoria dels mortals sorprèn i irrita aquesta pràctica cínic, bàsicament perquè no es veuen capaços de fer-ho. Això vol dir que en els cínic no hi ha cap mena d'hedonisme ni de protecció que pugui enllaminir el seu practicant; qui es fa cínic, és perquè ho ha entès, i és tal el grau de coneixement real, realíssim que té el cínic, que al mateix temps porta una càrrega de supèrbia, com la de

Diògenes responent a Alexandre el Gran quan ell li diu que li demani el que vulgui: “Que t’apartis, que em treus el sol”. Però qui pot negar que Diògenes té raó? La màxima simplicitat, el màxim desdís, el no fer res, només això pot ser honorat. La resta es un complicació quimèrica. La vida ha de ser una no-intervenció. Tota intervenció és un error. Tota construcció, també.

Grans “utilitzadors” del sarcasme i de la gesticulació pública, professionals de la “pallasseria”, la història ha regalat una paraula a la humanitat que no els fa justícia: els cíncics no eren mentiders calculadors, creadors d’una actitud reflexivament malèvola, espiritualment obliqua. Però la història no té pietat per la veritat, i ara un cíncic és una mala persona, que no té lleialtat ni sentiments. Doncs res d’això: el sentiment i la lleialtat en un cíncic original es troben en tan alt grau, que li permeten viure sense res, només per la força de la seva visió de l’existència. Si no, qui aguanta dos dies vivint com ells?

Diògenes tragué la llanterna al mig de l’àgora, i quan li preguntaven què feia, responia “estic cercant un home”, no pas un home virtuós al cent per cent, com es diu, sinó que cercava l’Home ideal de Plató, que no existeix. Perquè un cíncic és primer de tot, el que reconeix les misèries de la vida. Per això es tira pets. Perquè el que no es tira pets, menteix.

La *paideia* cíncica sempre són fets. Allò que pels vagarosos de la ment són anècdotes curioses, divertides, pels cíncics són lliçons que cal saber llegir. Així és que amb aquesta mena de classes, foren naturalment incompresos. Però això, a ells, també els importà un rave. Al cap i a la fi, la seva ataràxia es basava en no voler res. Car qui té el domini total de si mateix, què el pot afectar? Hedonistes convençuts, no hi ascetes més grans que els cíncics. O sigui que d’ells cap avall, la cosa es debilita, però ells aguanten tota la tensió del seu estat de consciència.

En un moment donat, a l’inici dels cristisme, foren confosos amb els seguidors de Pau. La cosa es deu a que exteriorment, per la seva forma de predicació i per la seva estètica recordaven els cíncics. Cristians i cíncics apareixen com una mena d’anarquistes i asocials, obsessionats per la puresa i per la perfecció i del tot contraris a cap pacte amb el món realment existent. La semblança entre cíncics i primers cristians és molt instructiva, sense que necessàriament es pugui parlar de dependència, sinó més aviat d’analogia. Tots dos grups són populistes i menyspreen l’alta cultura. Tots dos troben ressò entre el poble senzill i menyspreu des del poder. Tots dos prediquen un estil de vida desarrelada i el defensen no només amb paraules, sinó amb actes carregats de simbolisme. Tots dos tenen una especial predilecció per l’estètica de la pobresa i se situen, en definitiva, a extramurs del sistema. Les diferències són també significatives: els cíncics són un producte urbà, els cristians són un producte del món rural trasplantat a la ciutat. Els cristians organitzaren un moviment comunal i, en canvi, els cíncics són individualistes.

Entre els elements de l'estètica cínica que hom pot trobar en els pares del desert, especialment a Egipte, n'hi ha set d'importants.

1. La concepció negativa del món (que per a anacoretas i cínicos és un lloc dolent i inhabitable).
2. El rebuig per la concepció i, en general, per la sexualitat (donar la vida a un altre ésser és, per a un cínico, portar al món un altre desgraciat).
3. La reivindicació de la *via difficilium*.
4. El menyspreu pel propi cos.
5. L'ascètica en l'alimentació.
6. L'individualisme radical.
7. La centralitat de la conversió.

Si aquesta interpretació fos certa, és possible que el rebuig de la carn i del sexe no fos una qüestió d'origen jueu, sinó un element traspasat pels cínicos als cristians, que admiren en ells la radicalitat del gest. Caldria explicar, però, què s'entén per "conversió" per a no comprendre malament el concepte. "Convertir-se" no era per als grecs una qüestió essencialment religiosa, sinó prendre l'opció de guiar la vida per principis morals. Cristians i cínicos tenen en comú el rebuig i la fuga del món; veien el mal inevitable al món com a estructura global i proposaven donar un gir radical, una conversió basada en la interiorització moral que per als cínicos és immanent i per als cristians és transcendent.

En el nivell de l'estètica vital hi ha una curiosa diferència entre cínicos i cristians: l'ús de les sandàlies i el sarró. Els paulistes reben estrictament l'ordre de no portar-ne quan surten a predicar (Lc.10,4), perquè els cínicos les tenien gairebé per uniforme. De la mateixa manera que els cínicos són desarrelats i apàtrides, l'única pàtria del cristià és el cel. I a diferència dels cínicos que eren el producte d'una societat urbana, ells són membres d'una societat agrària en què els rituals socials van lligats d'una manera nuclear al "rituals de comensalia" (menjar junts identifica el grup).

Pau resultava al seu temps potser una mena de predicador cínico: menysprea la sexualitat, blasma el diner i el poder, treballa amb les seves pròpies mans, proposa el canvi vital i actitudinal. També sociològicament admet dones en el grup i els dóna càrrecs i veu pròpia, cosa que havien fet els cínicos. És, a més, un convers i un radical com tots els cínicos... aprofundir en aquesta interpretació paulina potser és poc ortodox però segurament té algun sentit en el moment en què es tracta de comprendre les complexes claus que porten a l'esfondrament del món clàssic i a la irrupció del cristisme que com a religió oferia una cosa que no tenien les filosofies hel·lenístiques: el consol.

Amb els epicuris passarà més tard, a finals del segle II, semblantment, ja que ells i els cristians seran insultats a l'inici d'actes religiosos romans, de manera indistinta¹². Però les semblances són purament històriques: cíncics i epicuris foren odiats pels cristians un cop aquests assoliren el poder. El ramat cristista no pogué mai tolerar l'autodomini i l'autosuficiència realista d'un cínic o un epicuri. Per això foren els més insultats i vexats pels crististes.

Però atenent que un cínic té com a bé superior la seva llibertat, i sap que aquesta llibertat és mínima comparada amb el fet existencial, però que només exercint-la màximament, rebutjant qualsevol acomodació tramposa, podrà ser digne (o sigui, impecable, ètic), no cal dir que els cíncics foren els primers intempèrics conscients, car la seva fou una intempèrie física i metafísica completa. La seva modernitat és palpable: ara i aquí, tota consciència és intempèrica, per tant, cínic, en el bon sentit de la paraula cínic.

Hedonisme

Tots eren de Cirene, ara regió de Líbia, per la qual cosa se'ls anomenà "cirenaics". Arístip de Cirene (434-355), deixeble de Sòcrates, contemplà la seva mort. Amb Areté, la seva filla, i més tard Arístip el Jove, el Metrodidacta, el seu nét, es dedicà a vendre una manera de fer, que no acaba de ser una escola, ni un programa clar, on el plaer sensitiu, en moviment, no pas l'intel·lectual o estètic (catastemàtic) és el centre de tot. La sensació ho és tot.

Anniceris o Anniceris, segons sembla deixeble de Parebates, el qual fou deixeble d'Antípatro de Cirene, que fou deixeble d'Arístip. Sembla ser un filòsof que tractà sobre el plaer, a Alexandria, en època d'Alexandre, però no hi ha dades. Sembla que va tenir una escola.

El seguiren un alumne seu, Teodor de Cirene (340-250), hedonista radical.

Després trobem Hegèsies de Cirene (300-), alumne de Parebates, també, dit el *Peisithánatos*, perquè induïa al suïcidi, ja que el plaer no supera el dolor a la vida. Hegèsies va tenir escola a Alexandria. El rei Ptolomeu II Filadelfo, va prohibir els seus llibres, li va tancar l'escola i el va fer exiliar.

Arístip cobrava pels seu ensenyaments, i portà una vida errant fins que fundà una escola filosòfica a Cirene, escola que durà fins a l'època dels Ptolomeus. Va escriure molt, però no es conserva res. Se'ls atacà com a pallasos, bevedors, troneres,

¹² Luciano Canfora, *Una profesión peligrosa. La vida cotidiana de los filósofos griegos*, Anagrama, Barna., 2002, pàg 167. Ho diu Lluçia de Samosata, d'un tal Alexandre, a la segona meitat del segle II e.a., que abans de vendre oracles demanava fossin expulsats epicuris i cristians, i després cridava: "¡Fora els epicuris!", i li responien: "¡Fora els cristians!".

disbauxats, aficionats als bordells, còmics... tot menys pensadors. Sembla obvi que ells no degueren rebutjar cap acusació d'aquestes, mentre estaven, òbviament, enfeinats a dur-les a terme.

Diuen que han dit

No podem conèixer res si no és amb les sensacions.

Cadascú té les seves sensacions.

Les sensacions són plaer i dolor.

Le paraules comuns no assegurin que vulguem dir el mateix.

Si per obrar o no obrar només tenim les sensacions, llavors l'únic objectiu nostre ha de ser el plaer.

Per tant el bé és el plaer, i el mal el dolor.

No rebutgen els plaers espirituals, però sembla que preferien els sensitius. Per tant al plaer present. D'aquí ve que ens hem d'agafar al present, i no pas recordar el passat o imaginar el futur.

Conscients de que tot plaer pot provocar dolor, aposten per la "*fronesis*", o intel·ligència a l'hora de trobar el plaer, la qual cosa determina la nostra llibertat, el no fer-se esclau de res que provoqui dolor.

Per tant, mirar de posseir-ho tot sense estar posseït per res.

Això ho aplicarem també als lligams socials, matrimoni, Estat o Pàtria.

Aquesta llibertat, al cap i a la fi, és allò fonamental que té el savi, de manera que si cal, renunciarà al plaer. Elegir i rebutjar el plaer és la tasca del savi.

El domini de un mateix ("*sofrosyne*"), és, per tant, decisiu.

Ateus, materialistes, utilitaristes.

L'aparició de l'epicureisme ajudà a la desaparició de l'Escola Cirenaica.

Què en podem pensar

Ningú fa citació d'Arístip: ni Plató, ni Epicur ni Aristòtil, i l'única vegada que Plató el cita, és per dir que no hi era el dia de la mort d'Aristòtil, tot i que, diu, no vivia gaire lluny, a Egina¹³. Sorpren l'acusació de Plató, quan ell va fugir abans que ningú. Michel Onfray opina que Sòcrates, Arístip i Diògenes, el primer tapat amb els propis textos platònics, i els segons tapats sense textos, són el motiu pel qual Plató escriu 29 diàlegs, les punxes subversives que no el deixen dormir. Les anècdotes d'Arístip, diu, "representen una formidable màquina de guerra antiplatònica".

¹³ Onfray, Michel. *Cinismos*, Ed. Paidós, Buenos aires, 2002, pàg. 94.

Arístip, però, va acabar marxant d'Atenes, i es refugià a Cirene. Allí va tenir família, car sabem de la filla, Areté, i del nét, Arístip el jove. De fet sabem que no rebutja els diners per donar lliçons (Plató no cobra, és ric; Sòcrates no cobra, per dignitat), i que per tant el seu hedonisme és mesurat, sense excessos, com el de la carn (eròtica), ni massa ni poc, i que aplica la màxima que només és bo un plaer si no hi ha mal o alienació, que el plaer està en l'instant, però també en el previst o en el recordat. No cal seguir a ningú, ni tampoc guiar, i cal evitar lligams. I que allò que no es basa en la llibertat i la consciència, no anirà bé.

Mirat en conjunt, els hedonistes grecs miraren de posar-s'hi bé, sense radicalitats, i aplicaren la majoria de formes de les altres escoles, el domini, l'absència de dolor, el viure ara i aquí, el materialisme i l'utilitarisme, la mesura, la consciència, etc. L'esbiaixada lectura cristista posterior, vindrà pel seu propi terror a l'hedonisme i perquè més enllà d'Arístip, sorgiran personatges i moviment hedonistes més radicals, on la persecució del plaer arribarà a estats obsessius i sobretot falocràtics, sigui el cas de Teodor (340-250) o d'Hegèsies (300-), sigui entre els romans, reconeguts falòcrates, o, ja en la modernitat, el treball de dissecció hedonista i violent del Marquès de Sade. En altres casos, però, l'hedonisme consisteix només en aprofitar el plaer o tenir el plaer com a centre, entès el plaer com a qualsevol cosa immanent o espiritual que provoca satisfacció, sempre sota el criteri del no dolor o de la no alienació. La lluita entre l'hedonisme inicial, i l'hedonisme radical cobreix tota la història fins als nostres dies. Aquesta escola, però, no conté, a diferència de les altres, un ideari sostingut i diferenciat, i això fa que tingui una influència difosa, i que molts cops hagi quedat subsumida, en el seu règim moderat, per les formes de l'epicureisme.

Escèptics

No sabem d'un lloc des d'on Pirró d'Elis (360-270) creés el moviment escèptic, però quan ell el formula, és com si tragués a la llum una cosa que estava a l'aire. Seguidor de l'Escola de Megara, que empraven més l'erística, o disputa, que no la dialèctica socràtica, seguidor d'Euclides (436-367), ja mort, i contemporani d'Estilpó de Megara (360-280), que havia estat deixeble de Diògenes de Sínope (413-337), i que influeix en el concepte de la "*skepsis*", o recerca contínua, diem, doncs, quan Pirró formula oralment perquè no escrigués res, les tesis escèptiques, tesis radicals intel·lectuals (no pas vitals, com les dels cíncics), influïts pels vells sofistes i per Demòcrit, eren tesis que havien de sortir tard o d'hora de dins de l'estat de coses del moment.

Els sofistes, els cíncics i els hedonistes oferien un formidable exemple. I tothom sabia del llegat d'Antístenes i d'Arístip. I si tu ets un soldat que ha fet tota, però tota, la campanya d'Alexandre, i has arribat amb ell fins a l'Indo, i un dia, quan Alexandre mort, et llicencien i tornes a casa (sabem que hi va ser, imaginem què va passar), pot

ser que et vingui al cap aquest pensar: *res és cert*, i encara, *res serà mai cert*, i encara més, i *això tampoc és cert*.

Sabem de Pirró per Timó (325-235), que va escriure uns quants poemes, i que segueix en tot a Pirró. Amb ell, segons sembla, s'arriba a la fi de l'escola. Després, sorprenentment, un escolarca de l'Acadèmia platònica, Arcesilau de Pitana (315-240), i el també escolarca i fundador de l'Acadèmia Nova, al 162 a.e.a., Carnéades de Cirene (219-128), van adoptar per l'Acadèmia el pensar de Pirró, o sigui que Plató va ser barrejat amb l'escepticisme, però sobretot perquè aquest platònics escèptics volien atacar els estoics¹⁴. Però d'aquí no se'n pot treure molt.

Serà més tard, amb Enesidem de Cnossos o d'Eses (50. e.a.), amb els "*Discursos pirrònics*", VIII llibres, i sobretot Sext Empíric (200 e.a.) , amb l'"*Esbós de l'escepticisme pirronià*", on es podrà obtenir la visió de conjunt de l'escola escèptica.

Diuen que han dit

Ni els sentits ni la raó ens podran explicar ni ens expliquen res.

Les sensacions només mostren l'aparença de les coses.

La realitat és incognoscible.

L'ètica no es pot dir.

Cal abstenir-se de formular cap judici (*epokhé*).

Si l'ètica no es pot dir, l'individu s'ha d'orientar per l'instint i la intel·ligència.

De qualsevol tesi es pot afirmar la contrària.

Tot és una opinió (*doxa*), no hi ha certeses.

Tota *doxa* té la seva *paradoxa*, o contra opinió.

Tenir opinions impedeix l'*ataràxia*, o estat d'impertorbabilitat.

Voler saber de manera absoluta crea intranquil·litat i tensió.

Cal cultivar l'absoluta indiferència (*adiáfora*).

Tot allò extern a nosaltres és indiferent.

El cel o els déus o déu són indiferents.

No són, però, quietistes: valoren la realitat en allò que té de vida pràctica.

Són, de fet, uns recercadors; *skepsis*: recerca: *skeptomai*: investigar atentament.

La seva actitud, paradoxalment, és activa, i no passiva.

Neguen la veritat, però calculen la probabilitat de la veritat.

Els seus enemics els acusen de mentiders, car si res és veritat, tampoc ho és afirmar que res és veritat.

¹⁴ Capelle, Wilhelm, *Historia de la filosofía griega*, Madrid, 1992 (1954), p.339.

En aquest sentit, això és cert, i forma part de l'escepticisme absolut. Als seus inicis els escèptics ho eren fins i tot d'ells mateixos.

Posteriorment, va aparèixer un escepticisme moderat, sobretot quan s'hi van barrejar academicistes platònics, pels quals l'anterior afirmació es transforma en què gairebé res és vertader. Carnèades (219-128), per exemple, es va fer una taula de fets probables en relació a la veritat.

Què en podem pensar

Els escèptics són, en el fons, uns intel·lectuals, o dit altrament, uns mentalistes. Cínics i hedonistes ho posen tot en l'actitud i en el cos, en la manera d'estar al món. En canvi, els escèptics es planten en una idea, per la qual tota la resta queda *subiúdice*, o sigui, sota sospita total i permanent: la realitat és un engany indemostrable, facis el que facis, t'hi posis com t'hi posis.

La posició escèptica és una Crítica Radical del Coneixement macedoniana¹⁵, *avant-la-lettre*, però sense correlat metafísic argumentat: neix d'una intuïció simple, que res es pot demostrar. No els cal dir que això passa perquè no hi ha manera de saltar la teulada metafísica, o fer cap mena de metafísica, tal com diu l'argentí. No cal: ja es veu que la realitat, diria un escèptic, no es pot demostrar. Tu digues blanc, que jo et diré negre. Fills directes dels sofistes relativistes, la saviesa escèptica és una no saviesa, un no fer, un no saber radical.

La radicalitat té un problema: és paralitzant. Però això ho assumeix l'escèptic total com a lògica del seu saber no saber. Aquesta paràlisi el du a la indiferència. L'*ataràxia* escèptica no prové de la llibertat i tranquil·litat de consciència d'un cínic, o del just equilibri entre plaers de l'hedonista o l'absència de dolor de l'epicuri, ni de l'haver fet el que ha de fer de l'estoic, sinó de l'*epokhé*, o suspensió del judici. No tenint opinions ni creences, no esperant res del saber, no recercant la veritat, l'ànima resta tranquil·la, en *ataràxia*, impertorbable. És per tant, en el fons, un saber: que no hi ha saber. La qual cosa és una paradoxa, que és allí on s'instal·la l'escèptic, en la demostració continuada i infinita de les contradiccions del pretès saber o de qui vol saber.

Només hi ha un problema: No sé què haig de fer. No tinc ètica. No sé com puc orientar-me a l'hora d'actuar, a no ser que m'abstingui totalment, i no faci res. Però no és així, car l'escèptic en el fons, és com Diògenes: mentre aquell, llanternava en mà, i a ple dia, cercava un home, fotent-se de Plató, l'escèptic cerca, surt a la recerca de la possibilitat de la veritat, mirant atentament cada cosa, compulsant la realitat en el fons

¹⁵ Ens referim a Macedonio Fernández i la seva Crítica Radical del Coneixement. Veure *No toda es vigilia la de los ojos abiertos*. Buenos Aires, 1928, (edició moderna: Ed. Corregidor, Buenos Aires).

amb la raó, de la qual no es fia, però que és la única que li serveix, si més no, per malfiar-se de tot.

Vist d'una altre manera, l'escèptic viu en la paradoxa, és una paradoxa ambulat. Igual que en el cas del nihilista, si fos una saviesa vital, s'hauria de suïcidar immediatament. Però com que no ho fa, per això sabem que només és un punt de vista, una intel·ligència, tot el radical que es vulgui, però no un estat vital, com el de les altres filosofies hel·lenístiques. Ni hi ha una manera de viure escèptica, com hi ha una manera de viure cínica, hedonista, epicúria o estoica. L'escèptic és el que vivint com pot i vivint paradoxalment tot el que faci o li passi, està darrera de tots aquests, i d'altres maneres de viure, crèdules o idealistes, més enllà d'ells i de la vida mateixa, perquè la seva posició és un "veure", una visió de la jugada existencial. Visió en la qual té tota la raó. Visió amb la qual, paradoxalment, ha trobat la veritat: res és demostrable. Ara i avui ho sabem. Però és un saber negatiu. I malgrat que és un saber que està a la vista, i que en molts moments aquest o aquell l'ha dit, l'ha pensat, l'ha vist, la seva radicalitat l'autoanul·la, perquè l'ésser humà, apart de poder pensar existencialment de manera radical, és també, i sempre, i sobretot, un animal que vol sobreviure, per la qual cosa qualsevol altra idea li farà més gràcia que la de Pirró, aquell que va anar amb Alexandre fins a l'Indo, i al tornar es va dir a si mateix escèptic.

Potser per això l'escola escèptica va durar tant poc, un cop Timó, el deixeble, va morir.

Més de 400 anys més tard, des de l'hel·lenisme d'Alexandria, Sext Empíric en fa un tractat. Però això no té cap importància. L'escepticisme radical, dit una vegada, dit tot. No hi ha gaire a discutir. Per això és radical. I vertader. Però l'escepticisme no és una manera de viure, una escola de saviesa: és una llei terrible pels humans.

Molt més humà, molt més consolador, serà Epicur, una espècie de pare que ensenya salut. I també Zenó donarà una manera de sobreviure i viure amb duresa als que van venint. Però Pirró només emet un judici, com si una maledicció de Zeus li hagués passat pel cap. Certament divina.

Epicuris

Epikouros: el que auxilia; *epikourein*: auxiliar; *epikoura*: auxili. Epicur: l'auxiliador.

Quan neix Epicur a Samos, a causa de que el seu pare l'havien exiliat d'Atenes, l'any 340 a.e.a., l'hel·lenitat està immersa en la guerra que ha d'acabar amb la Batalla de Queronea (338), que portarà als macedonis a la supremacia, i després a la campanya d'Alexandre, que morirà el 323, un any abans que el seu preceptor, Aristòtil, que mor el 322. La vida de les polis gregues era dura. De Samos han de fugir a Colofó, on té la sort d'estudiar amb Nausífanos, un atomista, a Teos. Deu anys a Colofó maduren en

Epicur una idea nova, més enllà del determinisme dels atomistes, del fatalisme dels escèptics i de la dura ascesi cínica, tot “cercant una resposta pràctica als problemes que li planteja l'experiència”¹⁶ Bevent de la postura socràtica, com totes les escoles del moment, i de certs aspectes aristotèlics, com que el bé suprem es troba en el plaer¹⁷, i rebutjant del tot la idea platònica i la seva República, el 312 concep l'epicureisme, i funda una escola a Colofó. De seguida va anar a predicar a Mitilene, d'on els aristotèlics el van fer fora. D'allí es va endur a Hermaco, successor seu. I llavors va anar a Lampsaco, on va ser molt ben rebut. Allí capta Colotes, Metrodor, Poliaeno, Leonteo i Themista, i Idomeneo, que es va casar amb Batis, germana de Metrodor.

Heus aquí, doncs, que ja tenim una comunitat. I fan vida comunitària. Perquè la proposta d'Epicur no és una filosofia, com la de Plató o Aristòtil, sinó un despertar consciencial, un donar-se conte de la realitat i un comprendre tranquil·lament que no cal córrer ni fer-se mal. I un cert estat místic. O sigui, una manera d'estar, entendre i fer a la vida, una praxis. Res a veure amb Plató. Per això Plató va voler cremar tots els textos de Demòcrit. No li van deixar fer. Ho va fer al segle II e.a. amb els textos epicuris un tal Alexandre d'Abonutico, que va fer cremar els exemplars de les *Doctrines Principals*, perquè els epicuris li van desmuntar el negoci d'oracles que tenia estès per mitja romanitat. Ho explica Lluçia de Samosata¹⁸. Aquest Alexandre demanava, en els seus actes, la mort dels cristians, a la qual cosa els fidels cridaven: “I dels epicuris!”. En realitat, els cristians van copiar moltes coses dels epicuris, com veurem, i Epicur arribà a tenir un culte similar al Jesús¹⁹, però aquests van fer una cosa més: estendre's fora de la comunitat, cridant al pobre i ajudant-lo. Mentre els epicuris exigien un treball individual per a la salvació i la felicitat, els cristians prometien des de fora, fent només comunitat i obediència, la mateixa salvació i felicitat. Així que les elits formades es feren epicúries, però el poble, l'esclau, la dona, es feren cristians.

Perquè Epicur, quatre anys després d'arribar a Lampsac, se'n va a Atenes, quan encara els estoics no existien, l'any 306, sis anys abans que Zenó fundés el Pòrtic. Però no va fundar una escola, en un moment en que la lluita de cada gremi filosòfic era aferrissada. Lloga una casa no molt gran que té un hort. A la Casa hi posa els que escriuen, i ell mateix, a viure. I a l'hort, apart de les verdures, hi posa unes cabanes senzilles on hi viuen els neòfits: és el Jardí. Més tard, a tot el conjunt se'l coneixerà com “els del Jardí”. A diferència de l'Acadèmia platònica com a centre d'activitat política i militar, i del Liceu, nucli dels espies macedònics, institucions que ja havien entrat en una certa decadència, el Jardí d'Epicur sembla una residència franciscana, si no fos que els franciscans seran molt posteriors a Epicur, però igualment senzills. Perquè Epicur ha pensat una llei de ferro per la seva nova manera de viure: no

¹⁶ Farrington, Benjamin, *La rebelión de Epicuro*, Ed.Laia, BCN, 1983 (1967), p. 25.

¹⁷ Íbid, pàg. 179-180.

¹⁸ Íbid, pàg. 183-185.

¹⁹ Canfora, Luciano, *Una profesión peligrosa. Vida cotidiana de los filósofos griegos*, Anagrama, Barna, 2002, capítol Epicuro y Lucrecio: el sentido de los átomos, pàg 137.

participis mai en la política, i menys en la religió política (ús de la religió pel poder, conscientment, cosa que faran sempre els romans). Car Epicur, i en això coincideix en Plató, però en troben solucions ben diferents, veu que la civilització grega està perdent força, curiosament per l'excés de prosperitat, car aquest excés provoca guerres; la superioritat tecnològica, l'aparició de la ciència, l'accés a la formació de la societat, són elements que formen la superioritat grega davant altres pobles, però alhora debiliten la fe en els déus, que queden anacrònics, i exalten la rivalitat de les coses humanes i la guerra. Així que Epicur veu que falta una cosa, la saviesa, un "ús dels sentits i de l'intel·lecte provocant una mutació genuïna del pensament"²⁰

Però aquella llei de ferro de no participar en la política pot explicar la relativa fragilitat social de l'epicureisme, l'escola del qual no va passar del segle II a.e.a, malgrat que les comunitats epicúries van florir per tot el mediterrani i es troben vives al segle II e.a.. Però eren residències de savis, no de polítics. Sèneca mateix admirà profundament Epicur²¹, perquè era, diu, un mestre total, vàlid per tothom. Però Sèneca, estoic de cap a peus, era senador, i va ser preceptor de Neró, i va regir Roma en nom de Neró, i ho va fer tant bé, que Neró li va dir que es suïcidés. I Sèneca es va suïcidar. Si Sèneca hagués estat epicuri, no hauria sortit de la seva comunitat. I és de saber que tot pensament sistèmic que no dugui un dia o altre de bracet el poder, es queda en això, en un pensar, una praxis individual. Però val a dir que encara que l'epicureisme es va quedar en un pensar, i que va ser envilit posteriorment pels cristians ja en el poder com una pràctica baixa del plaer, ara i avui, com veurem, és potser un dels "pensars" antics més resistents i més actuals "com una referència per clarificar les perspectives de la raça humana"²². Algú ha afirmat que és una religió sense elements servils, pura²³. Altres, una pràctica de saviesa, una ètica de l'amistat, un estat serè de vida, etc. Sigui el que sigui, l'epicureisme, de totes les escoles hel·lèniques, és probablement la més moderna, la més sensata, la que cerca ser la més probable. La que celebra la vida.

Dels molts llibres que va deixar Epicur i els seus continuadors, en queda poc, però útil. El Jardí era un centre d'escriptors missioners, que feien llibres i contestaven cartes²⁴. El text més important que ha quedat és la *Carta a Meneceu*. Després tenim uns breviaris d'instruccions, com *A Heròdot*, sobre física atòmica, i *A Pítocles*, sobre elements celestials. I uns quaranta paràgrafs per aprendre's de memòria, les *Doctrines Principals*. S'han perdut els trenta set llibres *De la Naturalesa*. Els seus deixebles escrigueren molt, Colotes una sàtira vers les altres escoles filosòfiques; Metrodor uns vint-i-dos llibres de diferents títols; Hermaco, uns vint-i-dos llibres més, i un *Sobres les Matemàtiques, contra Plató i contra Aristòtil*. I fins i tot una polèmica entre Leontin,

²⁰ Farrington, Benjamin, *La rebelión de Epicuro*, Laia, Bcn 1983, p. 63 en endavant.

²¹ Íbid, pàg. 194.

²² Íbid, pàg 201.

²³ Canfora, Luciano, *Una profesión peligrosa. Vida cotidiana de los filósofos griegos*, Anagrama, Barna, 2002, capítol Epicuro y Lucrecio: el sentido de los átomos. pàg.168.

²⁴ Farrington, Benjamin, pág 167.

una dona, i Teofrast, el cap del Liceu. I un seguit de cartes que s'estenen dos cents anys després de la mort d'Epicur. Tot perdut. L'any 50 a.e.a., però, Titus Lucreci Carus es suïcida i deixa un monument literari, el poema filosòfic més llarg de la història, el *De Rerum Natura*, en VI llibres, dedicat a convèncer un amic traïdor, Caius Memmius Gemellus, i en fa una exposició completa de l'epicureisme, llibre que li toca editar a Ciceró, furibund estoic, col·laborador conscient de l'ús polític de la religió, que, emparant-se en la República de Plató i la raó d'Estat, permetia allò que per Epicur era delictes màxim, el frau espiritual, la superstició. Així que Lucreci deixa un monument que els estoics editen, conscients de la seva vàlua. Horaci, Ausoni, Virgili, Tíbul, Catul..., malgrat la seva romanitat evident i la seva estoïcitat, com veurem, no poden deixar d'incorporar Epicur en el seu ideari: "*Feliç aquell*" qui en el seu hort (Beatus Ille); "*Cull, donzella, les roses*" del Jardí (Collige, virgo, roses); "*Aprofita, jove, els dies*" (Carpe Diem). Tota aquesta invitació al gaudi dins del temps, és una curiosa barreja d'estoïcisme i epicureisme.

Apart de Lucreci, cal esmentar Diògenes d'Enoanda, que a 1400 metres d'altitud, a l'antiga regió de Lícia, a l'any 120 e.a., a la costa jònica, ric com era, comprà un llarg tros de mur de 80 metres, 4 d'alçada i un de gruix, i hi feu inscriure tot el saber d'Epicur desplegat en un paper amb diverses columnes: la Física, l'Ètica, dues cartes a Antípater, una quantes màximes, directives a pares i amics i un elogi final de la vellesa. Diuen que Diògenes pensava que l'epicureisme ja era una religió universal. Al segle III el mur es destrueix per fortificar la ciutat, i d'una part se'n fa una font a Zorban. Constantí es converteix el 312 e.a., i comunitats d'il·luminats van esborrant Epicur, car condemnen i arrasen tot allò que celebra la vida. Un totalitarisme basat en la mort no pot tolerar la senzilla i vital vitalitat epicúria²⁵.

El 19 d'octubre de 1752 uns treballadors descobreixen una biblioteca en 1838 rotlles de paper que no es poden estudiar a causa de la seva fragilitat. Encolant la part de darrera i separant-los a poc a poc, queden ben visibles les lletres. Es tracta de la biblioteca de Filodem, nascut el 110 a.e.a. a Gàdara, Síria, però que ha viscut a Herculà, un dels llocs que el Vesuvi enterra el 79 e.a. Es tracta d'un epicuri, amic de Luci Calpurni Pisó, sogre de Cèsar, que viu a la vil·la del mateix Pisó, com a filòsof, i aplega una magnífic conjunt de textos llatins i epicuris. Filodem, però, accepta la vida pública i les arts. Escriu una història de la Filosofia en X volums, molt utilitzada posteriorment per Diògenes Laerci al segle III e.a. quan escriu les vides dels filòsofs²⁶. Una de les conclusions és que entre els romans l'epicureisme trobà molta bona entrada –el mateix August i el seu protegit Horaci ho eren en part-, però fou cosa de la elit. Roma fou hedonista i estoica, navegant extremosament entre una i altra cosa. La calma d'Epicur només es devia trobar en llocs com la vil·la de Pisó, dominant la bellesa de tota la

²⁵ Onfray, Michel, *Les savieses de l'antiguitat*, Ed, 1984, BCN 2008, pàgina 238.

²⁶ Íbid, pàg 193, però també 177 en endavant.

badia de Nàpols. Perquè Epicur “va crear un art de viure a partir de la íntima llibertat i pau de l'ànima”²⁷.

Segons Sant Agustí, al segle IV han desaparegut totalment les comunitats epicúries, i els textos romanen dispersos.

Diuen que han dit

El gran canvi d'Epicur és que fa dependre l'ésser únicament de si mateix. Això lliga perfectament amb Parmènides i el camí de la veritat. L'ésser és, i únicament és, per tant tot ha de sortir del que és, i no del que no és.

Estoics i epicuris coincideixen en una cosa: el paper central de la mort per confeir un saber: ens morirem.

Però mentre pels estoics la mort és el destí tràgic d'una vida de patiment, per Epicur és el final necessari d'una vida d'alegria.

L'alegria, però, es fonamenta en el pensament tràgic de la mort inevitable.

Però la mort mai serà, car mai vius som morts, i morts, mai som vius.

No cal, doncs, pensar en la mort.

No hi ha res més enllà. Ni intel·ligència superior (Logos), ni Déu.

El cel és tal com el veiem (de la mida que el veiem, sol, lluna i estrelles dins la cúpula celeste- *és evident que no hi va rumiar gaire*).

Tot és ara i aquí.

Tot és matèria (àtoms i buit, i àtoms que es desvien *-clinamen-*, en moviment *-parènclisis-*).

Els àtoms no tenen pes. Al moure's agafen pes.

El moviment és lineal en l'espai, però vibratori en els compostos.²⁸

L'ànima també és matèria. No en queda res un cop mort.

El cos sosté l'ànima (al contrari dels estoics: l'ànima sosté el cos).

Els sentits són l'únic criteri de veritat (Parmènides: el que és).

El món real coincideix exactament amb el que veiem, sentim i percebem.

Si hi ha errors dels sentits, és causat per la desviació dels àtoms (rem dins l'aigua o bé fora).

No hi ha res objectivament real fora d'allò que es pot captar pels sentits.

Fora mites, supersticions, elements sobrenaturals i oracles.

²⁷ Tarnas, R. , *La pasión de la mente occidental*, Atalanta, Vilaür, Girona, 2016, pàg.312.

²⁸ Segons la física de Georges Sardin, alternativa a l'actual teoria dels quarks (Física de l'Espai, Georges Sardin Charles, Tànger, 1941, <http://perso.ya.com/sardin1/>), és el moviment de l'aeterò (fotó en repòs) qui crea el fotó, i és el fotó, vibrant en els seus pols positiu i negatiu, qui crea la partícula. Totes les partícules sn variacions vibratòries del fotó. Vegis la semblança amb la idea d'Epicur.

Tot és experiència real. L'experiència dóna el saber.

Imaginacions i somnis tenen existència real. Però els somni no tenen caràcter diví ni força profètica.

Els déus hi son però no contenen. Només hi són com a element necessari superior a la Naturalesa.²⁹

Que el cel estigui ple o buit no té importància.

L'univers és infinit. Hi ha altres universos.

La matèria és immortal. L'univers és mortal.

El tot és infinit, increat, no mor mai, i no experimenta pèrdua.

Tot és físicomecànic. La lògica i la matemàtica son posteriors als sentits.

L'experiència precedeix a la observació sistemàtica, científica i racional.

Ja que la vida implica patiment, la saviesa es basa en l'art de no patir.

Construeix un pensament per eradicar la negativitat.

La felicitat es basa en les dades immediates: plaer, dolor.

Ho fa definint la positivitat, que és la pau de l'ànima i del cos. I prou.³⁰

La finalitat: viure com un Déu entre els homes.

Ser un humà fort, no dèbil.

De quina manera: amb quatre principis bàsics, el "*Tetrafarmakon*", o no tenir por a:

No tenir por dels déus (no els interessem), ni de la mort (quan ets, ella no, i al revés), es pot suportar el dolor, i es pot esperar la felicitat (altres indiquen: pots elegir el teu destí).

[No es pot reduir Epicur a aquests quatre pressupòsits, però la tradició atribueix a la *Carta a Meneceu* aquestes quatre idees (no hi son enunciades així), i Diògenes d'Enoanda i Cicerò fan servir aquesta fórmula mnemotècnica].

El bé és l'absència de dolor.

Cal dominar el dolor.

El plaer és bo.

El plaer natural i necessari és bo.

El plaer natural i no necessari és prescindible.

El plaer no natural ni necessari és dolent i en cal fugir.

Hi ha quatre plaers: del cos, de l'esperit, extern (cinètic) i natural intern (*catastemàtik*).

Que la insatisfacció no superi el plaer (teoria del 51%).

La virtut porta al plaer, i no hi ha plaer que no vingui de la virtut.

Tot gaudi que posi en perill la serenitat, l'ataràxia (impertorbabilitat), és dolent.

Sobrietat i autarquia; autodomini (*sofrosine*).

Prudència (*phronesis*).

Renunciar és una via d'accés al plaer.

Plaers del cos i de l'ànima coincideixen.

²⁹ Farrington, Benjamin, pàg 161.

³⁰ Tarnas, R. , pàg 147.

Les emocions que acompanyen les sensacions no informen de res, però formen els sentiments.

Els sentiments son la matèria amb què edifiquem la vida moral.

Finalment, la culminació d'una vida de saviesa rau en el cultiu de l'amistat.

El savi no ha de tenir família ni casar-se, ni vida pública, política.

L'amistat és la vida social del savi.

L'home sol no és ningú. Elogi de la vida comunitària.

I també del cultiu de la ment, que és allí on el savi és feliç.

No és feliç el jove, per ser jove, sinó el vell que ha viscut una bella vida.

No ens salvem més enllà. Ens salvem aquí. No en una altra vida, sinó en aquesta.

La felicitat és responsabilitat tota nostra.

No hi ha mestres, hi ha pares o amics.

L'amor bo no és només el sexual o només l'espiritual, sinó el basat en l'ataràxia mútua, en la complicitat amistosa.

Sintetitza l'ascesi cínica, l'atomisme abderita, l'hedonisme cirenaic i l'antiplatonisme militant.

Sí al contracte social. Separar Religió i Estat. No als déus de la ciutat. No a un estat injust, sí a un estat compassiu. No a lleis vigilades, sí a l'assentiment voluntari.³¹ Primer l'individu, després l'Estat.

Epicur, doncs, s'oposa absolutament a Plató:

Món Real contra Món Ideal.

Comunitat contra Ciutat Estat.

Igualtat contra Ordre.

Veritat Real contra Mentida Necessària.

El plaer és un Bé contra el plaer és un Mal.

Llibertat Responsable contra Llei Necessària.

Amistat contra Autoritat.

Camp contra Ciutat.

Tots contra Homes³².

Què en podem pensar

L'han odiat les religions i els filòsofs, els teistes i els idealistes. I sobretot els cristians.

³¹ Farrington, Benjamin, *La rebelión de Epicuro*, Laia, BCN, 1983, pàg 110

³² Onfray, Michel, *Les savieses de l'antiguitat*, Ed, 1984, BCN 2008, pàg 172.

Però Epicur fou un gran propagandista. La seva comunitat no s'estava quieta, escrivia llibres i cartes, i realment s'entengué per tot l'hel·lenisme i posteriorment la romanitat. De totes les escoles que neixen de llegat socràtic, la d'Epicur sobrepasa encara més que les altres el pur pensament filosòfic – cosa que d'una manera o altra fan totes- i queda ampliada com un pla de vida que inclou una saviesa que alhora és una pràctica que resolt de fet, aspectes greus de la vida quotidians, de les emocions, els desitjos, la psique, la relació amb els altres. I que presenta una ètica sòlida, raonada i raonable, ferma amb els fets. La insidiosa acusació cristiana que els epicuris eren una colla de depravats, uns porcs –així se'ls representa, com garrins- no amaga res més que impotència, car ningú amb dos dits de front pot dir d'Epicur que és baix i depravat. El fet que els estoics primer, i després els cristians, el blasmessin amb tant de furor – quan inicialment epicuris i cristians eren tractats iguals, com una variant del mateix- no pot venir de res més que de la impotència del que podem anomenar “pensament clar o propi”, molt difícil de rebatre. Car Epicur es posa en la tesi probable en gairebé tot. Apart de la idea de desviació dels àtoms i en la cosmologia – no fou mai un *fisikoi* ni un científic- , apartats on no estigué gaire afortunat, en gairebé tots els aspectes vitals es dedicà simplement a no dir ximpleries, a dir allò que és probable, just i necessari, no essent extrem en res. Cínics, hedonistes i escèptics, amb tota la raó i bona raó del que defensen, tenen un problema greu: no deixen marge a la vida si no és rebutjant-la o negant-la, els cínics, o bé lliurant-s'hi desfogadament, els hedonistes, o bé abstenint-se'n encara que sigui amb curiositat, però al cap i a la fi, de manera inoperant, cas dels escèptics.

Cap d'aquestes escoles podia ser un model de vida general, comú i acceptable. Sí ho podien ser l'epicureisme i l'estoïcisme. De fet, a partir del segle II a.e.a. fins als segle II e.a., aproximadament, la balança entre les dues escoles no està del tot inclinada cap els estoics, considerant que platonisme i aristotelisme son sabers o filosofies, però no models de vida, praxis vitals. La pregunta que cal fer-se i que aquí no podem contestar, seria com va ser que triomfés un sistema de dolor, bàsicament estoic, barrejat amb un sistema idealista i autoritari, platònic, congriat en el cristianisme, i no pas un sistema de vida comunitari, basat en la comprensió, l'alegria i l'amistat. Epicur no es tancà al Jardí, i les seves comunitats predicaven com els cristians. Potser, ja ho hem apuntat, la diferència bàsica entre unes i altres és l'ètica de la responsabilitat, del fer-se a un mateix, model de totes les escoles anteriors i de l'epicúria, que implica la virtut pròpia des de la formació pròpia; res es regala en una manera de viure així. En canvi, el cristianisme, farcit de platonisme i estoïcisme, no exigeix res més que obediència dins la comunitat. Epicur crea una comunitat per exigir a l'individu mateix, car la salvació és aquí i ara, no enlloc més. Els crististes regalen la salvació a posteriori, només cal que ara i aquí siguis ovella del ramat del Senyor. L'amor cristista és donat, i cal merèixer-lo en l'obediència. L'amor epicuri és creat, fet i sentit per tu mateix, o no és. La teva vàlua, la teva veritat és pràctica, es demostra amb els fets, no pot ser un pregar, un callar, un servir, una caritat... Epicur demanava persones, homes i dones

reals- aquells que cercava Diògenes, en el fons -, no creia en l'autoritat si no és comprensiva i assentida, compartida. Una societat general d'epicuris vol dir una societat general d'individus virtuosos *per se*, ètics *per se*. Tu ets el teu propi jutge. Cap Déu ni els déus hi tenen res a veure. Implica, per tant, una dificultat no a l'abast de tothom.

Això podria explicar l'enfonsament en el curs de la Història de l'epicureisme. El cristianisme es va saber organitzar, donada també la seva capacitat jeràrquica, militar gairebé, molt ben heretada i agafada dels romans- la comunitat epicúria no té jerarquia de fet-, fent una crida directa al pobre, al marginat, a l'esclau, a la dona, i donant-los assistència real, tot utilitzant la tàctica romana de la religió d'Estat, engany conscient i útil, allò que Plató autoritza en la seva república, car el poble cal que sigui enganyat per poder menar-lo convenientment. Així fou com els cristians inicials assoliren ser religió oficial, i assoliren el poder, mentre els epicuris quedaven, literalment, com porcs. I a més a més, els cristians es recolzaren en l'únic grup de mites que podia fer ombra als grecs, la Bíblia, i forjaren per sobre els seus propis mites, amb el Nou Testament³³. Per si faltava alguna cosa, la Acadèmia, el Liceu i la Stoa són acceptades pel cristianisme, que beu directament dels seus escrits, tal com es pot veure en Sant Agustí. En canvi, Epicur es totalment rebutjat. La filosofia de l'amistat i l'alegria, la filosofia que rebutja el dolor, és enviada a les catacumbes.

Fins el 1431 no reapareixerà, en un llibre de Lorenzo Valla, *Sobre el plaer*. El 1519 Erasme de Rotterdam afirma que "els epicuris vivien com a pietosos cristians" (a *Colloquia Familiaria*). Michel de Montaigne i Giordano Bruno, durant el segle XVI, s'identifiquen totalment amb Epicur, traient-lo de la infàmia i posant-lo entre els tolerants. Pierre Gassendi, Doctor en Teologia d'Avignon, ja al XVII, accepta l'amor filial d'Epicur. Francisco de Quevedo, estoic, escriu però una *Defensa de Epicuro*. Més endavant, la Ciència poua en la seva Física, que afavoreix a la pròpia Ciència. Ja al XIX, Marx l'estudia en la seva tesis doctoral i el reivindica.

Les aportacions cíniques, hedonistes i escèptiques, campen aquí i allà per la història del coneixement com a consecucions bàsiques de la intel·ligència, com a idees de fet que tothom pot reconèixer, a favor o en contra. I comparteixen amb l'epicureisme elements bàsics: el fer-se un mateix, la serenitat, l'austeritat, el realisme, l'ara i aquí de les coses o estat de present real on cal viure, el valor del plaer sempre que no creï dolor, etc. Cal fer valer una diferència, però, ja que per Epicur, a diferència dels altres, les sensacions no ens enganyen. I en això beu de Parmènides.

Molts autors i pensadors, però també en la vida real de cadascú, som cínic i hedonistes i escèptics. Ho som quan no som idealistes ni transcendents. Però, al meu veure, només Epicur formulà una imatge del món entrament humana, sense la

³³ Íbid, pàg. 197 i 198.

parcialitat de les altres escoles. Epicur pensa en gran, podríem dir, i inclou la base de Parmènides, el Real, i no el que no és, que és una metafísica, la única possible, i la base de Demòcrit, l'atomisme, que és l'ontologia del Real, i a sobre hi posa la visó cínica, la hedonista i l'escèptica, però hi afegeix l'alegria de viure, el viure entre i amb els altres, l'amistat. I fa que tot això prengui sentit només si l'individu és responsable, ètic.

El despullament senzill que fa Epicur del ser humà davant la realitat, i la seva pràctica simple, però absolutament seriosa, del fet de ser humà, és potser un dels grans llegats grecs, si no els més alt. I permanentment actual. No en sabríem trobar un de més clar i net per a l'individu.

Estoics

Zenó de Cíties (336-264), xipriota, d'origen semita, és l'últim en arribar a l'hel·lenisme. Deixeble de Crates de Tebes (368-288), un cínic, d'Estilpó de Megara (360-280), de l'escola de Megara, i dels acadèmics Xenòcrates de Calcedònia (396 -314) i Polemó d'Atenes (? - 272), fundà l'any 300 a.e.a. la Stoà (*Stoa Poikilé*), és a dir, el Pòrtic, lloc on es reunien en una de les portes d'Atenes. D'aquí la paraula "escola". El seguiren Cleantes (331-230), Crisip (280-210), i més tard, els estoics dits "del mig", enfront "els antics": Paneci de Rodes (+ 99 a.e.a.), Posidoni d'Apamea (135-51), i en foren seguidors il·lustres els romans Ciceró (106-43), Horaci (62-27), Sèneca (4 a.e.a.- 65 e.a.), nascut a Bétula (Sevilla), Epictet de Hieràpolis (55-130), que no escriu res i té una escola a Meòpolis, i finalment Marc Aureli, emperador (121-180).

L'última de les escoles es desvia del camí. Nascudes, com diu R. Tarnas com a "*nobles defenses filosòfiques amb les quals poder suportar èpoques difícils e incertes*" i per la "*necessitat de donar als éssers humans un sistema estable de creences i una certa pau davant el medi hostil i caòtic*"³⁴, escoles de saviesa, i no pas sistemes per comprendre el món i els seus misteris, els estoics inicials, Zenó, Cleantes i Crisip, es lliuren a un determinisme total. La vida, diuen, està organitzada per un Logos o Raó Universal, diví i intel·ligent, que ho determina tot. No hi ha res a fer. Heracliteans en allò que té el pensador de fatalista, asseguren que cal seguir l'ordre superior en harmonia interior, fent del control dels sentits i de l'ànima un bé superior per poder suportar el fat irremeiable. Serenitat (ataràxia), autodisciplina, indiferència, acceptació de la mort i compliment del deure.

Excepte l'últim punt, hom diria que pensen igual que els altres. És així en el mètode, però no en la causa ni la finalitat. Els estoics, al cap i a la fi, son gent d'ordre i submissa

³⁴ Tarnas, R. , *La pasión de la mente occidental*, Atalanta, Vilaür, Girona, 2016, pàg. 11 i 112. Traducció de l'autor.

amb el poder, i col·laboracionista. Diu María Zambrano³⁵ que es tracta d'una filosofia de la resistència, i que neix de la resignació com a símptoma d'una crisi profunda. Que a diferència del proselitisme dels cíncics, els escèptics i els epicuris, els estoics adopten una actitud defensiva, un estat de consol que encobreix la veritat de la vida, fins al punt que segons ells cal viure com mort, com si ja fossis mort.

Aquesta idea, la de viure com mort, no els serveix per elaborar una filosofia de l'alegria, com Epicur, o de la denúncia, com els cíncics, car qui es considera ja mort s'allibera i pot fer el que sigui, sinó una filosofia de la resignació i la obediència. I posa, Zambrano, d'exemple a Sèneca, un savi oriental, un pensador moral, un intel·lectual modern i un polític actiu, preceptor de Neró, que, però, fracassa absolutament davant del poder. El presenta com la contra figura de Sòcrates, ja que Sèneca és un savi a la defensiva, car, diu, l'estoic no s'ha fet per amor a la veritat, sinó que ha anat a la veritat com a remei de vida³⁶, com a remei de la seva vida. I si Sòcrates va morir per la raó, perquè volia tenir tota la raó, Sèneca no creu ni en la raó, perquè només aspira a sobreviure enmig de la no-vida. I mentre Sòcrates mort altiu, sense haver col·laborat amb la ciutat, Sèneca mort sol i abatut, després d'haver-ho donat tot a l'Imperi.

La saviesa fracassa davant del poder. Tots els altres ja ho sabien, i no en volien saber res, del poder. Però els estoics s'hi enfronten des de dins. I Sèneca és la maduresa d'una cosa nascuda grega, feta romana i que acabarà en cristiana, purament cristista.

Però els estoics pateixen, ja que el temps els persegueix. Obsessionats amb la mort, perquè la neguen en relació al temor que li tenen, el temps els persegueix obsessivament. Hi ha un lament de fons de la vida, en els estoics, pel fet que la vida sigui així, un temps per a la mort. I tot el seu pensar és una resignació més que una conformitat, un dolor permanent, i no un estar feliç. És la única de les escoles que no promet la felicitat, ja que malgrat que com Epicur, pensen que la felicitat depèn d'una mateix, no es refereixen a la feina de ser, la feina de ser del ser, dit parmènideament, sinó de no-ser essent. Partidaris de l'activitat, gens quietistes, participen de la societat i de la vida pública com en una mena de fugida, en un continu esforç moral per aguantar (*abstine et sustine*) la vida.

El que diuen que van dir

Associen el "logos" d'Heràclit, amb el Logos Universal, en estat de divinització.

Aquesta "intel·ligència superior" ho determina tot.

"*Logos spermátikos*": el logos és superior i etern.

Cosmos-Logos-Theos.

³⁵ Zambrano, Maria. *El pensamiento vivo de Séneca*, Càtedra, Madrid, 1987.

³⁶ Íbid, pàg. 30.

La Providència ordena el món.
 Estem sotmesos al Destí.
 Panteistes.

Ho divideixen tot entre lògica, física i ètica.

Lògica: llenguatge i proposicions gramaticals.
 Diferencien entre signe i cosa.
 Parlar i pensar és el mateix. I tot és logos.
 Desenvolupen la retòrica i la gramàtica.
 Desenvolupen la lògica, tant en forma de dialèctica com de retòrica.

Física: monisme materialista.

Hi ha matèria, però hi ha foc diví, pneuma, esperit, o sigui Déu.

El món mateix és déu. Practiquen el panteisme.

Simpatia de totes les coses.

Palingenèsia: renaixement de totes les coses.

Hi ha quatre elements, dos d'actius i lleugers, aire i foc, i dos de passiu i pesants, aigua i terra.

Tot lo real és corpori.

Cosmos: La Terra és el centre de l'univers.

L'univers és una harmonia causalment organitzada.

Psique: l'ànima és corpòria, però forma part del Logos.

L'ànima té cinc sentits, té la procreació, té el llenguatge i té l' "*hegemonikón*".

Hegemonikon és la raó, la consciència, el judici, allò que pensa i decideix.

Els afectes i les passions resulten ser perversions dels Logos (*pathe*).

Són moviment irracionals de l'ànima, contraris a la naturalesa del Logos.

Sentir desig, plaer, angoixa, pena són les desviacions principals.

El savi ha d'estar lliure de tots els afectes, especialment de la compassió.

Cal, doncs, practicar la indiferència.

Absolutament deterministes, presenten una contradicció insoluble entre el "*fatum*" i la llibertat.

Per una banda, tot està determinat causalment.

Per l'altre banda, tot és responsabilitat de l'individu.

Per Crisip, per una banda hi ha els fets, irremeiables.

I per l'altre, la consciència segons la raó, determinada lliure i racionalment.

Ètica: eudaimonistes.

L'eudaimonia està aquí, i no en el més enllà.

Però sotmesos al *fatum*.

Ara bé, hem de ser autàrquics, autosuficients.

Amb la raó i la virtut, hem d'assolir l'ataràxia, la impertorbabilitat.

Cal no desitjar.

Cal acceptar.

El *telos*, és l'acció en si mateixa de la raó que porta a la virtut.

Tot depèn que el logos individual porti al bon obrar.

Oikeiôsis, és percepció racional interna que s'esdevé a l'humà i que porta a la conservació d'un mateix, a ser amic d'un mateix, que a la vegada porta a un sentit ètic.

D'aquí surt la possibilitat d'una doctrina sistemàtica de la virtut i els deures.

Ara bé, consideren plaer i dolor com *adiàphora*, o coses que no afecten a l'ètica.

La felicitat es pot trobar: només cal tenir intel·ligència, voluntat i pràctica.

Seguint la tradició de totes les escoles hel·lenístiques, el món es divideix entre savis ignorants (els pocs i els molts de Parmènides).

El savi està lliure de passions, és autosuficient, i temorós de déu.

Viu en llibertat interna, car no depèn de les coses.

No s'equivoca i és totalment virtuós.

Pot i ha de participar en la vida pública, fent el que pot amb paraules i fets.

Se sap suïcidar.

Políticament cosmopolites, o ciutadans del cosmos.

Tots participem del mateix cosmos.

Estenen la idea de "comunitat" i la d'humanitat. Són optimistes en això.

Cal viure en raó i harmonia amb la Naturalesa.

Què en podem pensar

L'hivern del 79-78, Ciceró coneix a Atenes l'últim de la Stoa atenenca, que serà el seu mestre, Antíoc d'Escaló (130-68), escolarca de la cinquena Acadèmia, el qual ja afirma que ells, i platònics i aristotèlics sostenen en essència les mateixes coses. Proper a Paneci de Rodas (+ 99) i Posidoni d'Apamea (135-51), considerats els conductors de l'estoïcisme mitjà, encara plenament atenenc. Hi haurà doncs, dos estoïcismes més, amb algunes diferències: el Mitjà, i el Romà, on hi figuren Ciceró, Horaci, Sèneca i Marc Aureli, principalment.

Ja Paneci de Rodes va llegir Plató i Aristòtil, i va ser amic d'Escipió l'Africà, al voltant del 150 a.e.a., per la qual cosa va establir una relació amb Roma. Ell mateix ja aprèn el llatí, viatja a Cartago, i viu entre Roma i Atenes. El 129, amb la mort d'Antíparo, queda com a cap de la Stoà, el mateix any que Escipió és assassinat pels Gracos. Fa un canvi, deixant de banda la lògica i la part teològica, i es centra en la Física i l'Ètica. Considera que no hi ha preexistència, ànima i cos són una sola cosa, i que no hi ha més enllà.

També separa el logos dels instints i dels afectes. Igualment rebutja el determinisme total de Crisip, i també l'antropocentrisme aristotèlic, i considera que l'home té logos, però el món no està fet per a ell. Reconeix la individualitat específica de cadascú i rebutja la idea del savi. I finalment abona la religió dels déus ciutadans, car són déus polítics, tot rebutjant els déus mítics i l'astrologia (únic estoic que ho fa), de manera que converteix la Stoà a la disciplina hel·lenística romana a través de l'aristocràcia romana, posant l'ètica-política davant de la lògica, la qual cosa li va portar una lluita gran amb l'escèptic Carnéades. Però Paneci de Rodes es troba ja en la lògica de la importància pública de l'imperi romà, la idea que ha de dominar el món i educar-lo.

Posidoni, el seu successor, va viatjar per tot el Mediterrani, fins a Gibraltar i les Balears. Va fundar el 101 una escola a Rodes, i allí va escriure moltes obres i va rebre a Pompeu i va escriure per Ciceró, fins l'any 60 a.e.a. Aquest és causalista absolut, i teleològic, car el seu Logos ja és idèntic a la divinitat. És pan-psiquesta, car tot té ànima, i torna a acceptar l'astrologia, car astres i planetes són essències divines. La terra encara és el centre de l'univers, i essent ell geògraf, matemàtic, va dir que la terra era esfèrica i mesurava 48.000 quilòmetres, o sigui que s'hi va aproximar molt. La seva teodicea és totalment precristiana, va influir sobre els neoplatònics i aquests sobre els cristians. Va ser citat pels romans i pels cristians. Va dir que l'ànima vivia abans i després de la mort, que va a la llum, i després de purificar-se, torna al sol. Diu que tot està ple d'esperits immortals, incorporis, i fa gala d'un sentit religiós que ja no és grec ni platònic, que el porta a una mística sistemàtica i a creure en els miracles.

Què podem entendre de tot aquest relat de l'estoïcisme mitjà? Que la seva deriva obre les portes del cristisme.

Hi ha una cosa molt estranya en els estoics: per un banda refusen la vida, car és dolor, fat, i es limiten a suportar-la. Però per l'altra, són gairebé teistes. I per acabar-ho d'arreglar, es posen en política. Sembla, per tant, un sistema que dissona, un saber fet de pedaços dels altres, a mig camí de tot i de res. Fou, de llarg, l'escola més seguida, però principalment pels romans. En la part teològica, els romans no li feren gaire cas, però l'acceptació de la religió política i de la política els posà del cantó del poder, la qual cosa és contradiu amb la seva ètica d'autodomini i de saviesa, car tal com van dir els cíncics, el poder corromp el saber.

Situats doncs, en una cruïlla impossible entre el determinisme causalista i la pràctica de la raó i la llibertat, és estoics tenen més de tràgics que no d'eudemonistes, car no troben la felicitat o l'ataràxia necessària.

La fertilitat de la seva escola entre els romans s'explica pels elements militars i polítics de Roma, però alhora la corrupció romana no respecta la saviesa estoica. Testimoni crucial, com hem vist, de tot plegat, és l'obra i biografia de Sèneca, atrapat entre el

rigor de la seva saviesa i la necessitat de la pràctica diària entre el gran poder. El seu suïcidi és el final tràgic de, sembla, totes aquestes contradiccions.

Conclusió

La conseqüent decadència romana no la pogueren salvar els estoics, i fou presa fàcil pel totalitarisme cristista. Bandejats els epicuris, oblidats els cíncics, mal interpretats els hedonistes, inútils els escèptics, els estoics foren l'última baula del món grec més enllà de l'hel·lenisme, però essent, com era, només una filosofia de la resistència, i no tenint, com cap de les escoles, una metafísica, car el teisme estoic no era prou vigorós, i en plena caiguda romana, foren els sistemes idealistes, del més enllà, que triomfaren, car els ideals de la virtut d'un mateix, l'ètica de la responsabilitat i el materialisme realista no fou suficient per contenir un imperi ni per aturar el gruix immens de desgraciats i marginats que aquest imperi classista havia creat.

La lògica del poder imperial trobà en l'acceptació del cristisme la manera de sobreviure inicialment, però a la llarga fracassà la lògica militar que aguantava l'imperi, de manera que les fronteres caigueren, i el poder passà a una Roma cristista que en pocs anys deixà de ser romana i esdevingué només cristiana. La destrucció del llegat grec, el tancament de l'Acadèmia al segle IV, i la dispersió del poder polític en petits regnes només cohesionats, o molt ben cohesionats pel nou emperador, el Papa de Roma, i la subsegüent divisió entre l'imperi occidental i l'oriental, l'església romana i la bizantina, acabaren, feren la resta.

La gran llum dels segles V i IV a.e.a. es fongué com una espelma enmig de la nit. L'esforç de les escoles hel·lenístiques caigué en un oblit miserable. El realisme intel·ligent i pràctic de tots aquests pensadors, d'eminent caràcter aristocràtic, lluny del messianisme, no assolí una *paideia* universal i suficient. Cadascuna de les escoles demanava als seus adeptes un gran esforç ètic i intel·lectual. Aquest, crec, va ser, i pot seguir essent, la seva mancança, d'impossible solució: és l'individu que ha de salvar-se, ara, i aquí, i ho ha de fer comprensivament, basant-se en el respecte del ser per l'existència incompresa, en el treball de ser de l'ésser essent. En el camí de la veritat de Parmènides.

Grècia no fou entesa per Roma. Roma alimentà els cristians. I el cristisme infestat de platonisme, triomfà.

Vint i quatre segles més tard, però, podem observar, i valorar necessàriament per a nosaltres mateixos, situats en una nova cruïlla post-cristista, l'enorme llegat d'aquestes escoles, les subtils variacions i aprofundiments existencials que feren, i la gran utilitat pràctica del seu saber. Perquè el fet és que cap d'aquest "pensars" varen

morir. Ocults, reapareixeren aquí i allà, i, desocultats, els tenim a la mà pel nostre pensar i ser. Podríem dir que resulten “escoles de capçalera”, que cal consultar sovint perquè la brúixola de la nostra intempèrie, si no el nord, sigui capaç de trobar un ritme sensat i una direcció serena tal com ells anhelaven. Car els problemes de veritat, un cop l'idealisme del més enllà ha fracassat, segueixen sent els mateixos que tenien a davant Aristip, Pirrò, Diògenes, Epicur o Zenó.

JMa Uyà

Febrer del 2017